

Winter 2025

Natuur als bondgenoot

Tijdens het Natuurcongres, georganiseerd door Programma Natuur en OBN Natuurkennis, nam Teo Wams officieel afscheid van OBN Natuurkennis. De laatste tien jaar was Wams voorzitter van het Platform en de Adviescommissie. Op 4 november 2025 sprak hij in Den Bosch onderstaande speech uit.

Theo Wams tijdens zijn afscheidsspeech op 4 november

Goedemorgen allemaal!

Wat fantastisch om hier te zijn, te midden van zeshonderd gepassioneerde natuurliefhebbers en -professionals. Mensen die zich dagelijks bezighouden met natuurbeheer en natuurherstel. Dat is een wereld waarin ik me de afgelopen twintig jaar met veel genoegen heb bewogen. Het is ook niet zo moeilijk om telkens meer van de natuur te gaan houden, hoe meer je er van weet. Het is ook niet moeilijk om van natuurmensen te houden. Of het nou onderzoekers, beheerders of beleidsmensen zijn, we kunnen hartstochtelijk van mening verschillen, maar

dat is altijd (nou ja, bijna altijd) om het samen beter te maken, het begrip te vergroten en de aanpak te verbeteren. Die sfeer is wat ik ons vandaag ook toewens en die ik nu al, in de aanloop naar alle deelsessies, meen te proeven.

Van de twintig jaar dat ik directeur natuurbeheer was bij Natuurmonumenten, ben ik er ongeveer tien intensief betrokken geweest bij OBN Natuurkennis. Dat deed ik vanuit de overtuiging dat kennis ontwikkelen en kennis delen het goud is voor de natuursector. Kennis der natuur, zoals het vroeger genoemd werd, is niet alleen heel erg leuk en interessant, het is cruciaal voor succesvol beheer en herstel van natuur. Bovendien is het delen van kennis een sociale bezigheid van de bovenste plank, een bezigheid die saamhorigheid creëert en die ons helpt om op nieuwsgierige wijze over grenzen heen te kijken. Ook daar hebben we vandaag alle gelegenheid voor: snuffelen bij de burens.

In de dikke honderdtwintig jaar dat er in Nederland sprake is van georganiseerde natuurbescherming en natuurbeheer, is er veel veranderd en ik denk dat we aan de vooravond staan van, of eigenlijk al volop verward zijn in nieuwe veranderingen en nieuwe uitdagingen. De drijvende krachten achter 120 jaar verandering in natuurbeheer en natuurbescherming is aan de ene kant de toenemende kennis, ervaring en professionaliteit van het beheer en aan de andere kant de enorme kaalslag van biodiversiteit in het landschap buiten de natuurgebieden. De wereld buiten de natuurreservaten wordt telkens onherbergzamer. De biodiversiteit neemt er af en drukfactoren als stikstof, hydrologie en chemie werken genadeloos in op de natuur in de reservaten. Tegelijk beschikken we over een groeiend arsenaal aan beheer- en herstelmaatregelen om de effecten van dat onheil

tegen te gaan, om ze te verzachten, en om ze te vertragen. Natuurlijk passen we die maatregelen toe, maar daarmee wordt de scheiding tussen natuur en 'de rest' almaar versterkt. Het afgelopen jaar heb ik mij in een adviserende rol met deze materie beziggehouden en ik heb geconstateerd dat er een snelgroeiende consensus is, dat het anders moet en dat het anders kan. De scheiding voorbij. Willen we de biodiversiteit in ons land behouden en herstellen en willen we de mensen genoeg natuur geven om van te genieten, dan moeten we de natuurreservaten minder gaan zien en behandelen als eilanden en meer als onderdeel van het grotere landschap, als plekken van waaruit het hele landschap weer natuurrijker gaat worden.

In essentie zijn er twee redenen voor een dergelijke verandering van perspectief. Je zou het een defensieve en een offensieve kunnen noemen. De defensieve reden is dat natuurreservaten nooit groot genoeg zijn om de drukfactoren vanuit de omgeving te weerstaan; de drukfactoren zelf moeten veranderen en daartoe moet er iets veranderen in het grondgebruik buiten de natuur. Voor mij persoonlijk speelden hierbij de publicaties over achteruitgang van insecten, een jaar of vijf geleden, de rol van gamechanger. De offensieve reden is dat wij het ons als samenleving helemaal niet kunnen veroorloven dat een dikke tweederde van ons landschap van natuurwaarden is ontdaan. Voor onze gezondheid, aanpassing aan klimaatverandering, duurzaamheid van onze voedselproductie, het functioneren van onze steden is biodiversiteit, is natuurinclusiviteit broodnodig.

Mindshifts

Dat is mooi gezegd, maar dit vraagt nogal wat. Het vraagt om te beginnen van alle betrokkenen bij natuur en natuurbeleid om drie mindshifts.

- Ten eerste moeten we ons minder druk gaan maken over welke soort in welke aantallen waar precies voorkomt. We moeten meer gaan sturen op de omstandigheden die een rijke natuur mogelijk maken, zoals een gezonde waterhuishouding en minder stikstofbelasting. Dat vergt ook een systeemgerichte benadering op landschapsschaal.
- Ten tweede moeten we van een statisch naar een meer dynamisch natuurbeeld: natuur is van zichzelf veranderlijk en is vol van aanpassingsmechanismen. Dat aanpassingsvermogen heeft letterlijk en figuurlijk de ruimte nodig in een tijd van klimaatverandering en andere grote veranderingen.
- Ten derde wordt het tijd om natuur niet meer in de eerste plaats te zien als een patiënt die onze liefdevolle zorg nodig heeft

De Markerwadden, voor Theo Wams "een perfecte illustratie van de kracht en onvoorspelbaarheid van natuur, als je haar de ruimte durft te geven". Foto: Evert Feenstra

in een verpleeghuis dat natuurreservaat heet, maar om natuur juist te zien als een grote, sterke partner die wij mensen hard nodig hebben voor onze gezondheid, om ons aan te passen aan klimaatverandering, voor de toekomst van onze voedselvoorziening. Natuur is geen kostenpost, het is een topinvestering!

Van natuur als een prachtig plaatje om te koesteren in een museum, naar natuur als een krachtige factor die ons helpt de aarde leefbaar te houden. Beschermde natuurgebieden en de daarin aanwezige natuurlijke rijkdom zijn dan niet meer zozeer het doel van onze inspanningen, maar een middel om een natuurinclusief ruimtegebruik, een natuurinclusieve samenleving te helpen realiseren. Van doel naar middel...

En wat betekent dat nu voor ons, zoals we hier vandaag bijeen zijn? Voor onderzoekers, beheerders en beleidsmensen? Ik roep eenieder op om de genoemde mindshifts in gedachten te houden en om ze als gedachten experiment toe te passen: wat zou ik nou doen als...

Als ik mijn optimistische bril op zet, mijn halfvolle fles erbij pak, dan zijn we al begonnen aan deze mindshifts. Pak de nieuwste kennisagenda van OBN Natuurkennis er eens bij, kijk naar een aantal van de nieuwere, echt systeemgerichte onderzoeken van OBN Natuurkennis. Of diep het Nationaal Programma Landelijk Gebied nog eens op, ik ben overigens benieuwd wat daarmee gaat gebeuren na de verkiezingen van vorige week! De Europese Natuurherstelwet die over alle landschappen gaat. Het werk van de Ecologische Autoriteit en de natuurdoelanalyses. Allemaal voorbeelden dat de

aandacht voor systeem, landschapsschaal en condities aan het groeien is. Tegelijk realiseer ik me dat echt veranderen best moeilijk is. Van houden wat je hebt, herstellen wat ooit was en schoenmaker blijf bij eigen leest naar nieuwe kansen, over grenzen heen kijken en buiten comfortzones gaan.

Als ik dit zeg, moet ik onwillekeurig denken aan Markerwadden. Voor mij een perfecte illustratie van de kracht en onvoorspelbaarheid van natuur, als je haar de ruimte durft te geven. Niets herstel van een oude situatie, een geheel nieuw, door de mens gemaakt eilandrijk. Een interventie in het Markermeer met uitstraling naar het hele gebied: helder water, een grote rijkdom aan vissen en vogels. Met veel ruimte voor spontane ontwikkeling en dus voor verrassingen. Een gebied waar mensen, deskundige of leek, blij en een beetje stil van worden.

Met dit beeld van een sterke, verrassende, adaptieve en indrukwekkende natuur wil ik afsluiten en jullie allemaal een fantastische, leerzame en verbindende dag toewensen.

EEN BREDE KUST IS VEILIGER EN DIVERSER

Beheer wordt effectiever als de kust breder is

Kustlandschappen staan steeds meer onder druk. Terwijl aan de ene kant de zeespiegel stijgt, worden ze aan de landzijde begrensd door bebouwing, infrastructuur, bebossing, inpoldering en harde versterkingen zoals dijken. Deze inklemming staat internationaal te boek als de ‘coastal squeeze’ en wordt in het Nederlands aangeduid met ‘kustbeknelling’. De kust wordt langzaam maar zeker ‘afgeknepen’. Het gevolg van kustbeknelling is dat het natuurlijke kustlandschap steeds minder ruimte krijgt, onder andere met gevolgen voor het functioneren, natuurlijke processen en de biodiversiteit. Terwijl die processen juist wel steeds belangrijker worden om de veiligheid achter de duinen te bewaken.

Zandige kusten zoals de Nederlandse hebben van nature langgerekte, loodrecht op de kust liggende gradiënten van zee tot oude duinen. In die gradiënt verandert in landwaartse richting de zanddepositie, de zoutspray vanuit zee, de windstress en de frequentie waarin de duinen overstromen. Deze grootschalige, vaak kilometerslange gradiënten zijn van groot belang voor het ontstaan van kleinschaliger (tientallen tot honderden meters lange) gradiënten in sediment, zoutgehalte van het

grond(water) en droogte. Door de dynamiek van opbouw (sediment en vegetatie) en afbraak (zout, water, wind) ontstaat een kustlandschap wat op landschapsschaal stabiel en veerkrachtig is. Het bestaat onder natuurlijke omstandigheden uit een mozaïek van schuivende kleinschalige gradiënten en bijbehorende gemeenschappen in verschillende successiestadia. Kustdeskundigen omschrijven dit als een stabiel systeem op landschapsschaal waarin zich dynamische lokale systemen bevinden.

De kustlijn van Nederland.
Foto: iStock | A. Jansen

Suppleties

In een OBN-onderzoek is gekeken hoe breed de kust eigenlijk zou moeten zijn om op deze manier te kunnen functioneren. Bij een smalle kust worden de gradiënten immers steeds minder duidelijk en kan er niet meer het gewenste dynamische mozaïek ontstaan. Het huidige beheer richt zich in de meeste gevallen nu nog op het handhaven en stabiliseren van de bestaande kustlijn, bijvoorbeeld met behulp van zandsuppleties. Zandsuppleties zijn het op grote schaal aanbrengen van ‘nieuw’ zand op het strand of op de zeebodem. Daarna kan dit zand aanspoelen op het strand en doorstuiven naar de duinen. Maar verder lijkt de kustzone op de meeste plaatsen simpelweg te smal geworden voor natuurlijke erosie- en hersteldynamiek. Maar we weten niet hoe breed een kustzone dan wel minimaal moet zijn om voldoende ruimte te bieden aan natuurlijke dynamiek. Ook is niet bekend of dat regionaal verschilt en hoe

zandsuppleties van verschillende grootte en frequentie hierop aangrijpen.

Doel van het onderzoek, onder andere uitgevoerd door het Koninklijk Nederlands Instituut voor Onderzoek der Zee, is deze kennis te ontwikkelen voor een vernieuwde beheerstrategie die ruimte biedt aan voor de biodiversiteit essentiële natuurlijke afbraak- en opbouwprocessen, terwijl kustveiligheid en andere cruciale functies, zoals wonen, werken, recreëren en drinkwatervoorziening behouden blijven. Hiervoor moest worden uitgezocht wat, afhankelijk van lokale condities, de minimale breedte is van een functionerend kustlandschapsmozaïek, welke Nederlandse kustlijndelen momenteel breed genoeg zijn, en hoe deze het beste te beheren zijn. Ook wilden de onderzoekers weten of verbreding van te smalle kusten via nieuwe zandsuppleties tot herstel van natuurlijke erosie-en-hersteldynamiek kan leiden. Hierbij speelt de natuurlijke veerkracht van het kustecosysteem tegen klimaatsverandering en de daarmee verwachte zeespiegelstijging en toename van de intensiteit van stormen een belangrijke rol.

Van 200 naar 5000 meter brede kust

De resultaten van dit onderzoek laten zien dat langs de Nederlandse kust alle habitattypen in een gebied kunnen voorkomen als de duinzone minstens 1500 meter breed is. Met deze breedte is er voldoende variatie waarmee alle habitattypen kunnen voorkomen. Op een aantal trajecten is de kustzone 1500 meter breed, maar op heel veel plekken zeker niet. Denk alleen maar aan de kust bij de steden zoals Den Haag of langs de kust van Noord-Holland bij Petten waar deze maximaal 200 meter is. Is de kust tot 1800 meter breed, dan kunnen niet alleen de habitattypen voorkomen, maar kunnen ook 75% van de gewenste plantensoor-

ten daar voorkomen. Wordt de kust nog breder, 2200 meter (tot maximaal zelfs 5100 m) dan mogen we verwachten dat daar 90% van de plantensoorten zal voorkomen.

De verschillen in de chemische samenstelling van de bodems tussen habitattypen worden meestal veroorzaakt door een landinwaarts toenemende bodemontwikkeling langs een gradiënt van afnemende pH en toenemende concentraties van voedingsstoffen. Verschillen binnen het bodemmilieu van een habitatype zijn meestal gekoppeld aan variatie in de concentratie van bijvoorbeeld natrium en calcium. Hoe breder een duinzone, hoe diverser het bodemmilieu, wat dan weer gepaard gaat met een hogere diversiteit aan plantensoorten. Die diversiteit is tot op zekere hoogte ook te bereiken met beheeringrepen zoals plaggen, maaien, klepelen van vegetatie, verwijderen van struiken, begrazing, kerven van duinen en het graven van stuifkuilen. Ook dat bevordert de biodiversiteit omdat je daarmee meer variatie aanbrengt. Maar ook dan blijkt het beheer effectiever naarmate het duinlandschap breder is. Daarom versterken kustruimte en beheer elkaar en zijn ze niet zomaar uitwisselbaar.

Veerkracht

Uit dit onderzoek blijkt dus dat delen van de Nederlandse kust voldoende ruimte bieden voor een divers duinlandschap. Maar er zijn zeker ook gebieden waar die ruimte nu ontbreekt. In die gebieden, zo blijkt, kan actief duinbeheer helpen om diversiteit te behouden. Maar heel erg effectief is dat niet: beter is het om de kustzone breder te maken, en dan worden ook de maatregelen effectiever. Het is dus van belang, vinden de onderzoekers, om de nieuwe kennis over de minimale breedte te koppelen aan kennis over de vestiging en veerkracht van belangrijke plantensoorten en plantengemeenschappen. ●

De kust bij Noordwijk aan Zee. Foto: iStock | Klaas Jan Schraa

RAAD EN DAAD

Beleidsmakers en beheerders zitten vaak met kennisvragen waarvan het antwoord niet direct is terug te vinden in een rapport. En dat terwijl collega's en wetenschappers het antwoord vaak wel in hun hoofd hebben of relatief gemakkelijk kunnen formuleren. Voor dit soort vragen hebben we de Raad en Daad-functie in het leven geroepen.

Voor de beantwoording wordt geen nieuw onderzoek uitgezet, maar gebruiken de OBN-deskundigen beschikbare resultaten en ervaringen, die op een nieuwe manier gebundeld worden. In het Uitvoeringsprogramma Natuur zijn extra mogelijkheden voor deze vorm van adviseren, omdat het kortere trajecten mogelijk maakt, die sterk praktijk- en probleemoplossend gericht zijn.

- Het advies wordt gepubliceerd zodat ook andere beheerders daarvan kunnen leren.
- Het advies is gratis. De tegenprestatie voor de aanvrager is om de resultaten van het advies breder te delen in bijvoorbeeld een workshop of presentatie.
- Kijk voor eerdere Raad en Daad-adviezen op de website Natuurkennis onder ‘Beheeradviezen’.

Voor het aanvragen van een Raad en Daad advies kunt u contact opnemen met g.vanduinhoven@vbne.nl

OBN Nieuws is een uitgave van de VBNE. Een pdf-versie vindt u op www.natuurkennis.nl.
Redactie: Geert van Duinhoven
Redactie-adres: VBNE, Princenhof Park 7
3972 NG Driebergen, info@vbne.nl
Lay-out: Communicatiebureau De Lynx
Druk: Senefelder Misset, Doetinchem

samen werken aan
natuurherstel